

İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN BALKAN ÜLKELERİ İLE MÜNASEBETLERİ (1919 - 1939)

Öğr. Gör. Yusuf SARINAY*

GİRİŞ

Balkanlar'ın siyasî tarih açısından en önemli özelliği Avrupa'nın büyük devletleri arasındaki menfaat çatışmasına sürekli sahne olmasıdır. Nitekim Fransız İhtilâlinde sonra hızla yayılan milliyetçilik hareketleri Avrupa dengesine yepyeni biçim vermekle kalmayıp, Balkanlar'daki millî duyguları da kamçılamış ve 1870'lerden sonra Balkanlar Avrupa diplomasisinin faaliyet gösterdiği başlıca alanlardan biri olmuştur. Bu sebeple Balkan devletleri arasındaki münasebetler, 1870'li yıllardan itibaren Avrupa'nın büyük devletlerinin birbirleriyle rekâbet içinde ve kendi menfaatleri doğrultusunda takip ettikleri politikaların etkisiyle şekillenmiştir. Bu sebeple gerek Balkan devletlerinin kendi aralarındaki ilişkilerde, gerekse Türkiye ile olan ilişkilerinde büyük devlet faktörü hesaba katılması gereken önemli bir unsurdur.

Balkanlar'ın çok milliyetli bir yapıya sahip olması kendi aralarında birliğin kurulmasını önlediği gibi, bölgenin stratejik önemi de Avrupa'lı büyük devletlerin bölge üzerindeki mücadelesini hızlandırmıştır. Rusya sıcak denizlere inme idealini gerçekleştirmek için bölge üzerinde faaliyetini yoğunlaştırmıştır. Bu faaliyetleri özellikle Boğazlar'a hakim olmak ve Balkan toplulukları üzerinde nüfuz kurmak şeklinde gelişmiştir. Bu durum Balkanları yayılma alanı olarak seçen Avusturya - Macaristan İmparatorluğu ile Rusya'yı çatışma durumuna sokmuştur. Diğer taraftan özellikle sömürge yollarının güvenliği açısından Balkanlar ve Boğazlar'la ilgilenen İngiltere bölgeye güçlü bir devletin yerleşmesini önlemek amacıyla önce Rusya sonra da Avusturya - Macaristan ve Almanya ile çatışmıştır. Bu ça-

(*) Hecettepe Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

lışmalar sonucu 1908 - 1909 Bosna Hersek buhranı ve 1912 - 1913 Balkan Savaşları ve sonunda I. Dünya Savaşını başlatan kıvılcım bu bölgede çıkmıştır. Dolayısı ile Balkanlar, XIX. yüzyılın başlarından zamanımıza gelinceye kadar klsik deyimle Avrupa'nın "barut fıçısı" olmuştur. Bu özellikten dolayı Balkanlar, gerek büyük devletlerin müdahaleleri gerekse coğrafi, etnik ve din sebeblerle Osmanlı Devleti'nin güçlü dönemleri hariç, daima parçalanmış bir Şekilde kalmıştır. Büyük devletlerin menfaat çatışmalarının bölgede yoğunlaşması Balkanlar'da kurulan devletler arasındaki ilişkileri de karmakarışık bir duruma sokmuştur. Bu durum Balkan devletleri arasındaki çatışmayı devamlı Őiddetlendirmiřtir. Sonuçta kendi aralarında bir birliğe varamayan Balkan devletleri Avrupa'lı gçlerin peşinde her iki Dünya Savaşına da girmişler ve daima zararlı çıkmışlardır.

Balkanlar'ın bu özelliklerini gözönüne aldığımızda, Türkiye'nin Balkan devletleri ile ilişkilerini inceleyeceğimiz bu kısa çalışmamızda ağırlıklı olarak üzerinde duracağımız Balkan Paktı'nın bölge devletleri için önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Çünkü bu Pakt eksiklerine rağmen, tarihte ilk defa Balkanlar'da bir dayanışma ve işbirliğinin yolunu aması bakımından önemlidir. Bölge'de ısrarla barış isteyen Türkiye'nin önderliğinde kurulan bu Paktın iki savaş arası dönemde bölgedeki revizyonist hareketleri önlemede ve barışı korumadaki rolü büyüktür. Bu Pakt'ın, bölgeye büyük devletlerin müdahalesini önlemek amacı güden Türkiye'nin dış politikasında da önemli bir yeri vardır.

I. BÖLÜM : A — I. Dünya Savaşı'nın Sonunda Balkanlar ve Türkiye'nin Durumu :

I. Dünya Savaşı sonunda toplanan Paris Barış Konferansında hazırlanan Versay ve diğer barış antlaşmaları mağlup devletlere zorla imzalatılmıştır(1). Avrupa'da barış antlaşmalarının getirdiği "statu qua"yu korumak amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti'nin yanısıra, 1925 Locarno Antlaşmaları ve Silahsızlanma konferansları ile bu "statu qua" 1930'lara korunmaya çalışılmıştır.

(1) Savaş sonunda galip devletler Almanya ile Versay, Avusturya ile Saint Germain, Bulgaristan ile Neuilly, Macaristan ile Trianon Antlaşmalarını imzalamışlardı: Bkz. Oral Sander, *Siyasi Tarih*, Ankara, 1984, s. 288-290; Fahir Armağlı, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 - 1980*, 2. B, Ankara, 1984, s. 146 - 148; Rifki Salim Burçak, *Siyasi Tarih Ders Notları*, Ankara, 1978, s. 156 - 159.

I. Dünya Savaşından sonra Balkanlar'da parçalanmış Avusturya - Macaristan'ın bir kısım toprakları ile bağımsız Sırbistan ve Karadağ toprakları üzerinde Yugoslavya kuruldu. Çok milliyetli ve çok dinli bir yapıya sahip olan bu devlet Batı'da İtalyan Makedonya'da ise Bulgar tehdidi altındadır⁽²⁾.

Romanya ise savaştan en kârlı çıkan Balkan devleti olmuştur. Avusturya - Macaristan'dan Transivanya'yı, Bulgaristan'dan Güney Dobruca'yı ve Rusya'dan Baserabya'yı alarak Balkanlar'ın en büyük devleti haline gelmiştir⁽³⁾.

Bulgaristan ise 1919 Neuilly Antlaşması ile Güney Dobruca'yı Romanya'ya, Gümilcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a ve Makedonya'da da bir kısım toprakları Yugoslavya'ya terketmiştir. Böylece Bulgaristan Ege Denizine çıkışı kalmayan küçük bir devlet haline gelmiştir⁽⁴⁾. Bu sebeble Almanya ve Macaristan gibi "statu qua"ya karşı çıkmış ve Balkanlar'da revizyonist politikanın temsilcisi olmuştur.

Arnavutluk 1913'te bağımsızlığını kazanmasına rağmen, sınırları ancak 1925 yılında çizilebilmiştir. Zayıf ve küçük bir ülke olan bu devlet zamanla İtalyan nüfuzu altına düşmüştür⁽⁵⁾.

Yunanistan ise Bulgaristan'dan aldığı topraklarla yetinmeyip, büyük devletler arası kombinezonlardan yararlanarak "Megali İdea"yı gerçekleştirmek amacıyla 1919'da Anadolu macerasına atılmıştır.

Savaş sonunda Balkanlar'da barış ve güven ortamı sağlanamamıştır. Çünkü bir taraftan bu ülkelerin iç huzursuzlukları ve ekonomik durumlarının bozukluğu, diğer taraftan revizyonist bir politika takip eden Bulgaristan ile anti - revizyonist diğer Balkan devletleri arasındaki çatışmalar bu huzursuzluğu artırmıştır. Bu huzursuzluk büyük devletlerin bölgeye müdahale etmeye devam etmesi sebebiyle daha da artmıştır.

Savaş sonunda Türkiye'nin durumu bu ülkelere göre çok farklıdır. Çünkü Türkiye, savaş sonunda İtilâf devletlerinin imzalattıkları Sevr Antlaşmasını kabul etmeyerek başlattığı Millî Mücadele hareketini başarıyla sonuçlandırmıştır. Sonunda galip devletlerle eşit şartlarda Lozan Barış Antlaşmasını imzalamıştır. Bu özelliği ile Türkiye Avrupa ve Balkanlar'da tek istisnâ devlet durumundadır.

(2) Armaoğlu, a.g.e., s. 182 - 183.

(3) Armaoğlu, a.g.e., s. 184 - 185.

(4) Bulgaristan'ın imzaladığı antlaşma için bkz. Sander, a.g.e., s. 290; Armaoğlu, a.g.e., s. 148.

(5) Armaoğlu, a.g.e., s. 174

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi⁽⁶⁾, bir ateşkes antlaşmasından ziyade işgal ve paylaşma belgesi niteliğindedir. Nitekim İtilâf Devletleri mütarekeyi takip eden günlerde Türkiye'yi işgale ve parçalamaya başlamışlardır. İtilâf Devletlerinin bu hareketi Türk Milleti'nde tepki uyandırmakla beraber, en büyük tepki eski tabii bir milletin yani Yunanlılar'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkarmasıyla başlamıştır.

Paris Barış Konferansına galip devletler safında katılan Yunanistan'ın Başbakanı Venizelos, Konferansta Anadolu üzerindeki isteklerini İngiltere'ye kabul ettirmiştir⁽⁷⁾. Türkiye'ye barışı kabul ettirmek için askerî kuvvet kullanamayacağını anlayan İngiltere'nin desteği ile Yunanistan 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmıştır.

Paris Barış Konferansında Boğazlar'ın durumu ve Anadolu'da kurulacak manda rejimleri⁽⁸⁾ üzerinde fikir birliği sağlanamaması sonucu Sevr Antlaşmasının (10 Ağustos 1920) geç imzalanmasına sebep olmuştur. Bu durum Anadolu'da Millî Mücadele hareketinin teşkilâtlanarak güçlenmesi açısından son derece gerekli olan zamanı sağladığı için Türkiye açısından önemli bir avantaj olmuştur.

Anadolu'da Millî Mücadele hareketi III. Ordu Müfettişi sıfatıyla 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla başlar. Bölgede asayiş sağlamak amacıyla görevlendirilen Mustafa Kemal, bu görevinin yerine millî bir direniş teşkilâtının temellerini atmaya koyulmuştur. Önce gerekli sivil ve askerî teşkilâtı kurmakla işe başlamıştır. Amasya Tamimi,

(6) Mondros Mütarekesi için bkz. Ali Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi**, Ankara, 1948, s. 69 - 73; Selahattin Tansel **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. I, Ankara, 1977, s. 20 - 31; G. Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev : Cemal Köprülü, Ankara, 1971, s. 27 - 35.

(7) Bu sırada Yunanistan büyük bir iç bunalımdaydı. Ülkenin içinde bulunduğu bu bunalımın "millî meseleler" halledilince kendiliğinden ortadan kalkacağına inanan Venizelos'a göre bu kötü durumu çözmek için mutlaka millî bir zafer kazanmak gerekirdi. İşte bu amaca ulaşmak için milletlerarası konferanslara katılarak propaganda faaliyetlerine girişmişti. Sonuçta Pariste bu amacına ulaşmıştı. Dimitri Kitsikis, **Yunan Propagandası**, Çev : Hakkı Devrim İstanbul, 1974, s. 25 - 28.

(8) Konferansta Türkiye'de kurulacak manda rejimleri ve Boğazlar'ın durumu hakkındaki tartışmalar için bkz. Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919 - 1920**, Giresun, 1972, s. 1 - 24.

Erzurum ve Sivas Kongreleriyle⁽⁹⁾ mahalli teşkilâtlar birleştirilirken, Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketinin amaçları ve ilkeleri de tesbit edilmiştir. Daha sonra Misak-ı Millî olarak berraklaşan bu amaç ve ilkeler Millî Mücadelenin iç ve dış gayelerini ortaya koymakta idi. Misak-ı Millî'de tesbit edilen amaçlar sadece Millî Mücadele yıllarında değil daha sonraki devrede de Türk dış politikasının temelini teşkil etmiştir.

Misak-ı Millî'nin kabulünden sonra 16 Mart 1920'de İstanbul İtilâf devletlerince resmen işgal edilmiştir. Bu durum Anadolu'da 23 Nisan 1920'de yeni bir hükümetin kurulmasına yol açmıştır. Böylece B. M. Meclisi'nin açılmasıyla meşru bir temele oturan Anadolu hareketi daha da güçlenmiştir.

Mustafa Kemal mücadelesini yürütürken bir taraftan İtilâf devletleri arasındaki görüş ayrılıklarından faydalandığı gibi, diğer taraftan Batı dünyasına karşı Sovyet faktörünü de iyi değerlendirerek Millî Mücadelenin başarıya ulaşmasını kolaylaştırmıştır.

Anadolu'da bu şekilde güçlenen millî hareket önce Doğu Cephesinde sonra Batı Cephesinde kazandığı savaşlardan sonra 9 Eylül 1922'de Yunanlılar'ın İzmir'de denize dökülmesiyle mücadelenin askerî safhasını başarıyla sonuçlandırmıştır.

Anadolu'da kazanılan askerî başarılar üzerine İtilâf Devletleri Ateşkes yapmaya razı olmuşlar ve sonunda 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır⁽¹⁰⁾. Anadolu'da Megola İdea'yı gerçekleştirmek amacıyla İtilâf devletlerinin "piyonluğu"nu kabul eden Yunanistan, bu hayallerini gerçekleştiremeyince büyük bir iç bunalıma düşmüştür.

B — Lozan Barış Antlaşmasından Sonra Türkiye'nin Balkan Ülkeleri İle Münasebetleri :

Anadolu'da askerî zaferin kazanılmasından sonra yapılan Lozan Konferansı sadece Türk-Yunan meselelerini değil, belki bundan çok daha önemli ve zor olmak üzere İtilâf Devletleri ile Türkiye arasındaki mesele-

(9) Amasya Tamimi için bkz. M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. I, 13. B, İstanbul, 1973, s. 30 - 31; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, C. I, İstanbul, 1953, s. 73 - 74. Erzurum ve Sivas Kongreleri için bkz. *Nutuk*, C. I, s. 64 - 67; 86 - 120; Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz. Mahmud Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara, 1968, Aynı yazarın, *Sivas Kongresi*, Ankara, 1969.

(10) Mudanya Mütarekesi için bkz. Türkgeldi, a.g.e. s. 185 - 188.

leri çözmek için toplanmıştır. I. Dünya Savaşının en son barış antlaşması olan Lozan, yenen-yenilen devletler arasındaki ilişkileri değil, I. Dünya Savaşını kazanan İtilâf Devletleri ile 1919-1922 Anadolu Savaşını kazanan Türkiye arasındaki ilişkileri eşit şartlar altında düzenlemiştir. Bu özelliği ile diğer barış antlaşmalarından çok farklıdır. Konferansın genel oturumuna 21 Kasım 1922'de başlanmıştır. Görüşmeler özellikle İtilâf Devletlerinin kapitülasyonlar konusunda ısrarı üzerine kesintiye uğramış, 23 Nisan 1923'de tekrar başlamıştır. Lozan Barış Antlaşması ancak 24 Temmuz 1923'de imzalanabilmiştir⁽¹²⁾.

Lozan Barış Antlaşması ile milletlerarası alanda resmen tahinin Türkiye, bazı sınır meseleleri dışında Misak-ı Milli'yi önemli ölçüde gerçekleştirmiştir. Ülkenin kalkınmasında büyük engel teşkil eden kapitülasyonlar kaldırılmıştır.

Türkiye Lozan'da büyük bir başarı elde etmekle beraber bütün meselelerini çözümlenememiştir⁽¹³⁾. Bu sebeple Türkiye, 1923-30 döneminde milletlerarası gelişmelerle ilgilenmekle beraber, esas olarak bu meselelerin çözümü ile uğraşmıştır. Tabii ki Türk dış politikası da bu meselelerin çözümünde Batılıların Türkiye'ye davranışlarının etkisi altında gelişmiştir⁽¹⁴⁾. Fakat Lozan'dan sonra radikal inkılaplara ve kalkınma hareketlerine girişen Türkiye'nin ülke içinde olduğu kadar milletlerarası alanda da barışa ihtiyacı vardı. Bu meselelerin hallinde son derece gerçekçi davranan Türkiye, hiçbir zaman revizyonist hareketlere girişmemiş, milletlerarası hukuk çerçevesi içinde bu meselelerini halletmiştir.

(12) Lozan'da imzalanan Barış Antlaşması ve senetlerin metni için bkz. **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Çev.: Seha L. Meray, C. II, T: II, Ankara, 1973, s. 1 - 138; **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Lozan 1922 - 1923**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s. 173 - 341.

(13) Bu meselelerin önemlileri Musul, Établis ve Osmanlı Borçları meseleleridir. Musul meselesi için bkz. Ömer Kırkçuoğlu, **Türk İngiliz İlişkileri 1919 - 1926**, Ankara, 1978, s. 290 - 299; Ayrıca Musul'u İngiliz mandasına bırakan Antlaşmanın metni için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920 - 1945)**, C. I, Ankara, 1983, s. 309 - 317. Fransa ile Osmanlı Borçları için bkz. Mehmet Gönlübol ve Diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası C. I, (1919 - 1973)**, 5. B, Ankara, 1982, s. 90 - 91; **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paketi (1923 - 1931)**, Dışişleri Bakanlığı Yay. Ankara, 1973, s. 134 - 151.

(14) Musul meselesi sebebiyle Türk - İngiliz ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine Sovyetler ile bir saldırmazlık paketi yapmıştır. Metin için bkz. **Düstur**, III. Tertip, C. 7, s. 224 - 226; Soysal, a.g.e., s. 268 - 270; **Cumhuriyetin İlk On Yılı...** s. 13 - 15.

Batılılarla problemlerini halleden Türkiye aktif bir şekilde milletlerarası işbirliğine katılmaya başlamıştır⁽¹⁵⁾. Ancak 1930'lu yıllardan sonra Avrupa'da buhranların başgöstermesi üzerine Millî Mücadele yıllarından itibaren Türk dış politikasının temel dayanağı olan Sovyetler Birliği ile dostluğunu bozmadan Batılılarla ve Balkan ülkeleri ile işbirliğini geliştirme yolunu tutmuştur. Türkiye'nin ek ittifaklara yönelişinde Atatürk'ün önce kendi gücüne dayanma ama gerektiğinde milletlerarası ve bölge ittifaklarına önem vermesinin⁽¹⁶⁾ yanısıra, İtalya'nın Akdeniz'de bir tehdit olarak ortaya çıkması son derece etkili olmuştur. Bu sebeple 1930'lu yıllardan itibaren İtalyan tehlikesi Türkiye'nin dış politikasına ana istikametini veren esaslı faktörlerden biri olmuştur⁽¹⁷⁾.

a — Türk - Yunan ilişkileri :

Lozan'dan sonra Türkiye'nin dış politikasını en uzun süre ile meşgul eden meselelerden birisi de Yunanistan'la ilişkilerimiz ve özellikle "établis" meselesidir. Millî Mücadelenin askerî cephesinin kazanılmasından sonra toplanan Lozan Konferansında görüşülen önemli konulardan birisi de Türkiye ile Yunanistan arasındaki "établis" meselesi olmuştur. Lozan'dan sonra da Türk - Yunan ilişkilerinin gergin kalmasına sebep olan bu mesele üzerinde anahatları ile durmakta fayda vardır. Bunun dışında sınırlar, genel af ve savaş tazminatı gibi konular büyük problem yaratmadan Lozan'da halledilmiştir.

Yunanistan ile Türkiye arasında Türklerle - Rumların mübadelesi fikri ilk olarak A.B.D.'nin Lozan'a katılan İtilâf Devletleri hükümetlerine gönderdiği 30 Ekim 1922 tarihli muhtırasında ortaya atılmaktadır⁽¹⁸⁾. Lozan görüş-

(15) Türkiye 1932 yılında Sovyetler ile anlaşarak Milletler Cemiyetine girdi. Tefik Rüştü Aras, *Görüşlerim*, İstanbul, 1945, s. 130.

(16) Atatürk'ün ittifaklara verdiği önem için bkz. M. Gönlübol - Ö. Kürkçüoğlu, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", A.A.M.D, C. I, S. 2, s. 465 - 466; Fahir Armaoğlu, "Atatürk'ün Dış Politika Prensipleri" *Atatürk'ün Milliyetçilik ve Devletçilik Anlayışı Semineri*, Ankara, 1981, s. 5; Aptülahat Aksin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi*, II. Kısım, İstanbul, 1966, s. 3 - 5.

(17) Fahir Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", S.B.F.D., C. XIII, S. 2, (Haziran 1958), s. 140.

(18) Kâmuran Gürün, "Türk - Yunan İlişkileri ve Lozan Antlaşması", *Bağaziçi Üni. Atatürk Türkiye'sinde Dış Politika Sempozyumu*, İst., 1984, s. 26-27.

melerinde ise 1 Aralık 1922 tarihli oturumda Lord Curzon tarafından ileri sürülmüştür⁽¹⁹⁾. Aynı oturumda Dr. Nansen'in konuyla ilgili raporunun okunmasından sonra, Venizelos böyle bir mübadelenin Yunanistan'da açacağı sosyal ve ekonomik yıkıntıları ileri sürerek itiraz eder. En azından İstanbul Rumlarının mübadele dışı bırakılmasını ve mübadelenin isteğe bağlı olmasını ister⁽²⁰⁾. İsmet Paşa ise, eğer mübadele yapılacaksa bunun İstanbul ve İzmir'i de içine almak üzere bütün Rum nüfusunu kapsamasını ister⁽²¹⁾. Bunun üzerine Lord Curzon, İstanbul Rumlarına karşılık Batı Trakya Türklerinin de mübadele dışı tutulmasını, gerek bu iş için kurulan komisyona gerekse konferanstakilere telkin eder⁽²²⁾. İsmet Paşa Batı Trakya için plebisit yapılmasında ısrarlı davranmasına rağmen, komisyon çalışmalarını sonunda Batı Trakya siyasi bir nedenle mübadele dışı bırakılmıştır⁽²³⁾.

Konferansın sonunda 30 Ocak 1923'te Türkiye ile Yunanistan arasında Türk ve Rumların mübadelesine ilişkin sözleşme imzalanır. Bu sözleşmeye göre İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri mübadele dışı kalacaklardır⁽²⁴⁾.

Lozan'da imzalanan bu sözleşmeye göre mübadele işini yürütmek için Türk ve Yunan temsilcilerinin de bulunduğu bir karma komisyon kurulacaktı. Antiaşmadan sonra bu komisyon kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. Ancak sözleşmenin uygulanması sırasında "yerleşmiş" (établis) deyiminin kapsamı konusunda Türk ve Yunan temsilcileri arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Türkiye (établis) yani yerleşmiş olmanın kanunen ispat edilmesi gerektiğini, bunun ise 14 Ağustos 1914 tarihli nüfus kanununa göre, İstanbul'un nüfus siciline yazılmış olmakla ispat edileceğini ileri sürüyordu⁽²⁵⁾. Yunanistan İstanbul'da fazla sayıda Rum bırakabilmek için 30 Ekim 1918 tarihinden önce ne şekilde olursa olsun İstanbul'da bu-

(19) Lozan Barış Konferansı... C. I, K. I, s. 115.

(20) Y.a.g.e., s. 122 - 123.

(21) Y.a.g.e., s. 121.

(22) Y.a.g.e., s. 124.

(23) Gürün, a.g.m. s. 35.

(24) Sözleşmenin metni için bkz. Lozan Barış Konferansı... Takım II, C. II, s. 89 - 95; Lozan., s. 272 - 278.

(25) Üzerinde anlaşmaya varılamayan madde şudur: (Madde 2) "1912 kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş "établis" bulunan bütün Rumlar, İstanbul'un Rum ahalisi sayılacaktır".

Yunan her Rum'un "yerleşmiş" sayılması gerektiğini ileri sürdü⁽²⁶⁾. Bu görüş ayrılığından doğan anlaşmazlık Milletlerarası Adalet Divanına götürülmüştür. Adalet Divanı Yunan görüşünü benimsemiş ve bu doğrultuda istisari bir görüş bildirmiştir⁽²⁷⁾.

Milletlerarası Adalet Divanının bu istisari nitelikteki kararı anlaşmazlığı çözümlenememiştir. Bu sırada ortaya çıkan Patriklik meselesi ve Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerinin mallarına el koyması, Türkiye'nin de buna karşılık vermesi üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler son derece gerginleşmiştir. "Établis" anlaşmazlığı iki ülke arasında siyasal bir gerginliğe sebep olunca her iki tarafda siyasal bir antlaşma ile çözüm bulma yoluna gitti. 1 Aralık 1926'da Türkiye ile Yunanistan arasında bir antlaşma imzalandı⁽²⁸⁾. Fakat mesele bu antlaşma ile de halledilemedi. Millî sınırlar içinde homojen bir toplum yaratma arzusunda olan Türkiye, "établis" meselesinde Yunanistan'a gerekli kolaylığı göstermesine rağmen⁽²⁹⁾, bu sırada Yunanistan'ın iç bunalımı sebebiyle iki ülke arasındaki bu mesele bir türlü çözüme kavuşturulamamıştır.

Ancak 1928'de Başbakanlığa tekrar gelen Venizelos Balkan ülkeleri ve Türkiye ile ilişkilerini düzeltmek için ciddi bir çaba içine girdi. Yunan "Megola İdeası'nın 1922 Anadolu macerası ile son bulduğuna inanan Venizelos, Doğu Akdeniz'de ve Balkanlar'da barış ve güvenliğin bir Türk-Yunan Federasyonu ile sağlanacağına inanıyordu⁽³⁰⁾. Ayrıca yıllardan beri süren gerginliğin Yunanistan'a siyasî ve iktisadî bakımlardan herhangi bir fayda getirmediğini gören Venizelos Yunan dış politikasını yeniden düzenledi.

Türkiye ile yapılacak ilk iş "établis" meselesinin pürüzlerini tamamen ortadan kaldırmaktı. Bu amaçla iki ülke arasında 10 Haziran 1930'da Ankara'da bir antlaşma imzalandı⁽³¹⁾. Yedi yıldan beri devam eden Türk-Yunan anlaşmazlıklarına son veren ve karşılıklı ilişkilerde yeni bir çığır açan bu

(26) Gürün, a.g.m., s.37.

(27) Geniş Bilgi için Bkz. Nihat Erim, "Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye", Ankara Üni. Hukuk Fak. Der. C. II, S. I (1944), s. 62 - 72.

(28) Antlaşmanın metni için bkz. Cumhuriyetin İlk On... s. 196 - 210.

(29) Atatürk bu konuda 1 Kasım 1926'da Meclisi açış konuşmasında; "Yunanistan ile aramızdaki meselelerin halli için iktidarımız dahilinde olan her türlü kolaylığı gösterdik". Demektedir. Atatürk'ün Soylev ve Demeçleri, (Haz. Nimet Arsan), C. I, 3. B. Ankara, 1981, s. 349.

(30) İsmail Soysal "Balkan Paktı (1934 - 1941)", Y. Hikmet Bayur'a Armağan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1985, s. 137.

(31) Antlaşmanın metni için bkz. Düstur, III. Tertip, C. 12, s. 1939 - 1966; Cumhuriyetin İlk On Yılı... s. 213 - 227.

antlaşma ile yerleşme tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri'nin hepsi "établis" deyimini kapsamı içine almıştır. Ayrıca iki ülke lazınlıklarına ait mallar konusunda da bazı düzenlemeler getirilmiştir. Böylece Lozan'da arta kalan önemli bir mesele halledilmiş oldu.

Antlaşmanın imzalandığı gün Başbakan İsmet Paşa Venizelos'u Türkiye'ye davet etti. "Ben itilâfı yeni bir devrin başlangıcı addediyorum"⁽³²⁾ diyen Venizelos 27 - 31 Ekim 1930 tarihleri arasında Ankara'yı ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması; Deniz Kuvvetlerinin Tahtidi hakkında Protokol; İkâmet Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi imzalanmıştır⁽³³⁾. Türk - Yunan ilişkilerinin gelişmesinde ve dostluk antlaşmasının imzalanmasında İtalya'nın önemli rolü olmuştur⁽³⁴⁾. Türk - Yunan Dostluk Antlaşması ile tarihte ilk defa iki ülke dostça ilişkiler içinde yaşamak ve birbirlerine destek olmak niyetlerini açıkça ortaya koymuşlardır⁽³⁵⁾. Türk - Yunan Antlaşması Balkan Paktına giden yolda önemli bir gelişme olmuştur. İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı Aras'ın 1931 Ekim'inde Yunanistan'ı ziyareti bu dostluğu daha da geliştirmiştir.

b — Türkiye'nin Diğer Balkan Devletleri İle İlişkileri :

Türkiye Misak-ı Milli esaslarına sadık kalarak sınırları dışında kalan Balkan ülkeleri üzerinde herhangi bir iddiada bulunmadığı için, diğer Balkan devletlerine karşı takip ettiği politika Lozan Antlaşması ile tesbit edilmiş bulunan "statu qua"nın muhafazasından ibarettir. Bu sebeble Türkiye'nin Yunanistan dışındaki Balkan ülkeleri ile önemli bir problemi olmamıştır. Yunanistan haricindeki Balkan ülkeleri ile Türkiye'nin ilişkilerini bu çerçevede içinde değerlendirmek gerekir.

(32) Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih 1919 - 1939*, Ankara, 1953, s. 210.

(33) Üç Antlaşmanın metni için bkz. *Düstur*, III. Tertip, C. 12, s. 74 - 86, 114 - 147; *Cumhuriyetin İlk On Yılı...* s. 244 - 267.

(34) Bu antlaşmanın imzalanacağı sırada Dışişleri Bakanı Aras bu konudaki çabalarından dolayı Mussolini'ye teşekkür telgrfi göndermiştir. Telgraf metni için bkz. *Cumhuriyetin İlk On Yılı*, s. 230 - 231.

(35) Bu konuda Venizelos'un ziyareti vesilesiyle yapılan resmi davette İsmet Paşa'nın ve Venizelos'un konuşmalar ile yayınlanan ortak bildirinin metni için bkz. *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*, (Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge - 1923 - 1938), C. II, Ankara 1981, s. 173 - 182.

Balkan ülkelerinden Romanya Türk Millî Mücadele-hareketine ancak bir "seyirci" durumunda kalmıştır⁽³⁶⁾. Lozan Konferansında ise Romanya temsilcisi Duca, Boğazlar'da Romanya'nın egemenliğini ve ticaretini kısıtlamayacak şekilde tam bir serbestlik rejiminin kurulmasını savunmuştur⁽³⁷⁾. Romanya'nın Lozan Antlaşmasını imzalamasından sonra 6 Haziran 1924'de Ankara ve Bükreş'e karşılıklı elçiler atanmıştır. Böylece Türk-Romen ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Özellikle ticarî açıdan bu ilişkiler önemli bir gelişme göstermiştir. Bu ilişkiler Balkan meselelerinde ve Milletler Cemiyeti çerçevesinde daha da gelişmiştir⁽³⁸⁾.

Türkiye-Arnavutluk ilişkileri başlangıçta büyük bir gelişme göstermiştir. Türkiye'de Cumhuriyetin ilânı ve Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine, Arnavutluk Başbakanı kutlama mesajı göndermiştir. 15 Aralık 1923'de Ankara'da Türkiye ile Arnavutluk arasında Dostluk Antlaşmasının imzalanmasından sonra karşılıklı elçilerin atanması sonucu iki ülke arasındaki ilişkiler daha da gelişmiştir⁽³⁹⁾.

Fakat Arnavutluk Başbakanı Zogo'nun 1 Eylül 1928'de krallığını ilân edişi iki ülke ilişkilerini kopma noktasına getirdi. Bu durum karşısında Atatürk Arnavutluk Büyükelçisini geri çağırttı⁽⁴⁰⁾. Atatürk'ün bu tavrını dikta rejimleri konusundaki duyarlılığının yanısıra, bu sırada Arnavutluğun İtalya'nın nüfuzuna girişi ile izah etmek mümkündür. Ancak Balkan Konferansları başlayınca Atatürk'ün gayretleri ile iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden normale döndü. Balkan Pakti'nin imzalanmasından sonra da Arnavutluğa özel bir önem veren Atatürk yazılı bir yönerge ile Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey'i Tiran Büyükelçiliğine atadı ve ilişkiler normaleşti⁽⁴¹⁾.

Türk-Bulgar sınırı Eylül 1913'de İstanbul Antlaşması ile çizilmişti. Her iki ülke Almanya'nın yanında I. Dünya savaşına beraberce girmişler ve ikisi de savaştan mağlup çıkmışlardı. Bu sebeble Bulgaristan Türk Millî Mü-

(36) Mihail Guboğlu, "Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı Döneminden II. Dünya Savaşına Kadar Türk-Romen İlişkileri 1923-1944", **Belleten**, C. XLVII, S. 188, (Ekim - 1983), s. 1046.

(37) Konferansta Romen Delegatesinin konuşması için bkz. **Lozan Barış Konferansı**, T.I, C. I. s. 133 - 134.

(38) Guboğlu, a.g.m. s. 1048 - 1049.

(39) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bilâl Şimsir, "Atatürk'ten Elçi Ruşen Eşref Ünaydın'a Yönerge" (Türk-Arnavutluk İlişkileri Üzerine), **Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan**, Ankara, 1981, s. 300 - 301.

(40) Şimsir, a.g.m., s. 302 - 303.

(41) Yönergenin metni için bkz. Şimsir, a.g.m. s. 310 - 316.

cadele hareketine sempati ile bakmıştır⁽⁴²⁾. Lozan Konferansında ise Bulgaristan, Doğu ve Batı Trakya için özerk bir yönetim teklif etmiş⁽⁴³⁾, Boğazlar'da da tam bir serbestlik rejiminin kurulmasını savunmuştur⁽⁴⁴⁾.

Lozan'dan sonra iki ülke arasında 18 Ekim 1925'de bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştır⁽⁴⁵⁾. Fakat Balkanlar'da revizyonist bir politika takip eden Bulgaristan Türk-Yunan yakınlaşmasını ve hazırlıklarına girişilen Balkan Paketi'ni pek hoş karşılamayacak ve Türk-Bulgar ilişkileri bu yüzden biraz sarsılacaktır.

Yugoslavya (Sırp-Hırvat ve Sloven Devleti) ile Lozan'da ayrı bir protokol imzalamıştır⁽⁴⁶⁾. Daha sonra 28 Ekim 1925'de iki ülke arasında Barış ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Ertesi yıl karşılıklı olarak atanan Büyükelçilerden sonra iki ülke ilişkileri gelişmeye başlamıştır⁽⁴⁷⁾. Bu gelişme Türkiye'nin Balkan Devletleri ile arasındaki ilişkilerin gelişmesine paralel olarak artacaktır.

II. BÖLÜM : A — Balkan Birliği Fikrinin Doğuşu ve Gelişmesi :

I. Dünya Savaşından sonra Avrupa'da "statu qua"nın muhafazası için yapılan Locarno Antlaşmaları ve Fransa'nın öncülüğünde Orta Avrupa'da gerçekleştirilen Küçük Antant, Balkanlar'da olumlu yankılar uyandırmıştı. Bu olumlu hava üzerine Türkiye 1926 yılında Balkanlar ve Avrupa'nın güvenliği için bir "Balkan Locarnosu" ileri sürmüştür⁽⁴⁸⁾. Fakat bu sırada Bulgaristan'ın Yugoslavya ve Yunanistan ile ilişkilerinin gergin olması sebebiyle bu tekliften herhangi bir sonuç alınamamıştır.

1926 yılından sonra Balkan Devletleri arasında ilişkiler yavaş yavaş düzelmeye başlamıştır. Yugoslavya ve Romanya'nın Küçük Antant içinde zaten işbirliği vardı. Bulgaristan'ın ise 1929 yılına doğru Yunanistan ve Yugoslavya ile olan ilişkilerinde bir yumuşama ortaya çıkmıştı. Türkiye bu yıllarda Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerinde büyük ilerleme kaydetmişti. Bu olumlu gelişmelerin yanında Locarno ve Küçük Antant'tan sonra.

(42) Akşin, a.g.e., s. 126.

(43) Lozan Barış Konferansı.. T.I, C.I, s. 29 - 30.

(44) Y.a.g.e., s. 134 - 135.

(45) Antlaşmanın metni için bkz. Soysal, a.g.e., s. 255 - 263.

(46) Protokolün metni için bkz. Lozan Barış Konferansı, C.I, T.I. s. 125

(47) Soysal, a.g.m. s. 134.

(48) Soysal, a.g.m. s. 142.

Briand - Kelloğ Paktı ve Litvinov Protokolü gibi barışçı teşebbüsler ve Avrupa Devletlerinin rezisyonist ve anti - revizyonist iki grup teşkil etmeye başlamaları da Balkan Birliğini teşvik edici olmuştur⁽⁴⁹⁾.

Balkan Birliği kurulması yolunda ilk adım Dünya Barış Kongresi Derneği'nin 6 - 10 Ekim 1929'da Atina'da yaptığı toplantıda Yunanistan'ın eski Başbakanlarından Aleksandr Papanastasiyu'nun Balkan Birliği kurulmasının faydasını ileri sürmesi ile atılmıştır⁽⁵⁰⁾. Türkiye dahil diğer Balkan ülkelerinin bu fikri olumlu karşılaması sonucu 5 Ekim 1930'da Atina'da Birinci Balkan Konferansı toplanmıştır. Yunanistan, Türkiye, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan ve Arnavutluk temsilcilerinin katıldığı bu konferansta özet olarak şu kararlar alınmıştır⁽⁵¹⁾.

1 — Balkan Devletleri arasında her yıl Dışişleri Bakanları seviyesinde toplantılar yapılması;

2 — Balkan Devletleri arasında sosyal, ekonomik, kültürel ve politik alanlarda yakınlaşma sağlanarak bir birliğin kurulması.

İkinci Balkan Konferansı 20 - 26 Ekim 1931'de İstanbul'da toplanmıştır. Bu konferansta Balkan ülkeleri arasındaki fikir ayrılığı açıkça ortaya çıkmıştır. Konferansta, İtalya'nın nüfuzuna giren Arnavutluk gerçek bir Balkan Birliğine yanaşmamıştır. Bundan daha önemlisi Bulgaristan'ın azınlık meselelerini ve Neuilly Antlaşmasının şartlarını gündeme getirip revizyonist politikasını açıkça ortaya koyması olmuştur⁽⁵²⁾. Bu sebeble Konferansta siyasî açıdan gelişme sağlanamamıştır. Ancak ekonomik açıdan Balkan Ticaret Odaları'nın kurulması önemli bir gelişme sayılabilir.

Konferanstan sonra altı ülkenin temsilcileri Ankara'ya davet edilmiştir. Bu davet sırasında Atatürk delegelere yaptığı konuşmada; Balkan milletlerinin yüzyıllarca birlikte yaşamış olmaktan doğan ortak tarihî geçmişleri sonucu aralarında kan bağı bulunduğunu söyleyerek şöyle devam etmiştir :

"... Bir an için bütün bu maziye gömülmüş olan, hatıralardan sarfınazar etsek bile, bugünün hakikî icapları Balkan milletlerinin devrin hürmet

(49) Mehmet Gönlübol, Cem Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, (1919 - 1938). 2. B. İstanbul, 1973, s. 96.

(50) Gönlübol - Sar, a.g.e., s. 96. Armaoğlu, a.g.e., s.337 - 338. Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam 1922 - 1938, C. 3, 8. B. İstanbul, 1983, s. 409

(51) Kararlar için bkz. Akşın, a.g.e., s. 142 - 143, Guboğlu, a.g.m. s. 1050.

(52) Soysal, a.g.m., s. 145.

ve riayete mecbur kıldığı, yepyeni şartlar ve kayıtlar ve geniş bir zihniyet altında birleşmelerindeki faydanın büyük olduğunu göstermektedir..."⁽⁵³⁾.

Üçüncü Balkan Konferansı 23 - 26 Ekim 1932'de Bükreş'te toplandı. Bu konferansta Bulgaristan azınlık meselesini kendi istediği şekilde halledememesi üzerine Konferansı terketmiştir⁽⁵⁴⁾. Konferansa sunulan bir antlaşma tasarısı Bulgaristan'ın bu davranışı sebebiyle görüşülememiştir. Üstelik Arnavutluğu da peşinden sürüklemiştir.

Balkan Konferansları, Balkan ülkeleri arasında siyasi işbirliği konusunda olumlu sonuç vermemiştir. Özellikle Bulgaristan'ın revizyonist gayeleri ile Arnavutluğun da İtalyan baskısı sonucu çekingen davranışları siyasi işbirliğini engellemiştir⁽⁵⁵⁾. Bununla beraber Balkan ülkeleri arasında kader ve menfaat birliği bilincinin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Diğer taraftan Arnavutluk ve Bulgaristan dışındaki Balkan Devletleri arasında Balkan Paktı fikri üzerinde görüş birliği teşekkül etmeye başlamıştır. Bu fikri en fazla destekleyen de Türkiye olmuştur⁽⁵⁶⁾.

Balkan Paktı'nın kurulmasında en önemli adım 1933 Türk - Yunan Paktı olmuştur. 14 Eylül 1933'de Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Samimi Antlaşma Paktı (Pacte d'Entente Cordiale)⁽⁵⁷⁾ ile iki ülke Trakya sınırını karşılıklı olarak garanti ediyorlardı. Ayrıca iki ülke milletlerarası meselelerde birbirlerine danışmayı da taahhüt ediyorlardı. Türk - Yunan Paktı'nın Balkanlar açısından önemi, Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak güvence altına alacak olan Balkan Paktı'na bir örnek ve temel bir antlaşma olmasıdır.

Bu Pakt ile Türkiye'nin Yunanistan'ın Trakya sınırlarının dokunulmazlığı konusunda teminat vermesi, Batı Trakya üzerinde Ege Denizine çıkmak isteyen Bulgaristan'da tepki ile karşılanmıştır. Bulgaristan bunu kendisine ve özellikle Ege Denizine çıkışına karşı bir birleşme olarak görmüştür. Bulgaristan'ın kurulacak olan Balkan Paktı'na girmesini tehlikeye sokacak bu endişeleri gidermek amacıyla 20 Eylül 1933'de İsmet Paşa ve

(53) Konuşmanın metni için bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 285 - 291.

(54) Oral Sander, Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945 - 1965), Ankara, 1969, s. 9; Soysal, a.g.m., s. 145.

(55) Armaoğlu, a.g.e., s. 338.

(56) Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 105.

(57) Antlaşmanın metni için bkz. Düstur, III. Tertip, C. 15, s. 195 - 196; Soysal a.g.e., s. 435 - 436; Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. II, s. 540 - 541.

Dışişleri Bakanı Aras Sofya'yi ziyaret etmişlerdir. Bu ziyarette Bulgaristan'ın endişelerini gidermeye çalışmışlar ve Türk-Yunan Paktına katılmasını teklif etmişlerdir. Ama Bulgaristan Türk-Yunan Paktına katılmayı reddetmiştir⁽⁵⁸⁾. Bundan sonra Makedonya meselesinden dolayı Bulgar-Yugoslav ilişkileri de gerginleşmiş ve Yugoslavya taviz vermeye yanaşmayınca Bulgaristan'ın Balkan Paktına girme ihtimali ortadan hemen hemen kalkmıştır⁽⁵⁹⁾.

Türk-Yunan Paktından sonra Yunan muhalefet lideri Venizelos Türkiye'ye gelerek Atatürk ile Türk-Yunan ilişkileri ve Balkan Paktı hazırlıkları üzerinde görüş alışverişinde bulunmuştur⁽⁶⁰⁾. Venizelos'tan sonra Türkiye'ye gelen Yugoslavya Kralı Aleksandra ile Atatürk 5 Ekim 1933'te yaptıkları görüşmede de Balkan Paktı konusunda görüş birliğine varmışlardır⁽⁶¹⁾.

Diğer taraftan Türk-Yunan Paktı Bulgaristan'ın revizyonist emellerinden çekinen Romanya'yı da harekete geçirdi. Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun Ankara'yı ziyareti sırasında 17 Ekim 1933'te Türkiye ile Romanya arasında Dostluk, Saldırmazlık Hakem ve Uzlaşma Antlaşması imzalanmıştır⁽⁶²⁾. Kasım ayında ise Türk Dışişleri Bakanı Belgrat'a gitmiş ve Türkiye ile Yugoslavya arasında 27 Kasım 1933'te bir Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır⁽⁶³⁾.

Böylece (Romanya ile Yugoslavya'nın Küçük Antant içinde ittifakları vardı.) Romanya, Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan arasında ikili dostluk ve saldırmazlık antlaşmaları tamamlanmış oldu. Bulgaristan ise Neully Antlaşmasını kendi lehine değiştirmek istediği için bütün ısrarlara rağmen Paktın dışında kalmayı tercih etmişti. Arnavutluk da İtalya'nın etkisi ile pakta katılmaya razı olmamıştır.

Kasım 1933'te son Balkan Konferansı toplandığı zaman Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerde antlaşmalarda da görüleceği gibi önemli bir gelişme katedilmişti. Bu Konferansta Balkan Paktının hazırlıkları üzerinde

(58) Aras, a.g.e., s. 48.

(59) Sander, **Balkan Gelişmeleri...**, s. 9; **Cumhuriyetin İlk On...** s. 310 - 311.

(60) Görüşmenin tutanağı için bkz. Bilal Şimşir "Atatürk'ün Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri, Yedi Belge (1930 - 1937), **Belleten**, C. XLV/I, S. 177, s. 175 - 177, (Belge - 2); **Atatürk'ün Millî Dış Politikası**, C. II, s. 222-224, (Belge - 34).

(61) Görüşmenin tutanağı için bkz. Şimşir, y.a.g.m., s. 177 - 179, (Belge - 3); **Atatürk'ün Millî Dış Politikası**, C. II, s. 225 - 227, (Belge - 35).

(62) Antlaşmanın Metni için bkz. **Düstur**, III. Tertip, C. 15, s. 189 - 195; **Soysal**, a.g.e., s. 438 - 440.

(63) Antlaşmanın metni için bkz. **Düstur**, III. Tertip, C. 15, s. 199 - 207 **Atatürk'ün Millî Dış Politikası** s. 571 - 579; **Soysal**, a.g.e., s. 442 - 446.

durulmuştur. Konferanstan sonra dört devlet 28 Kasım 1933'te Belgrad'ta imzaladıkları bir protokol ile Balkan Paktının imzalanmasına kadar, tarafların birbirlerine haber vermeden ve her birinin izni alınmadan diğer Balkan Devletleri ile hiçbir taahhüt altına girmemeyi kabul ettiler⁽⁶⁴⁾.

B — Balkan Paktı'nın İmzalanması ve Tepkiler :

Hepsinin odak noktasını Türkiye'nin teşkil ettiği ikili antlaşmaların tamamlanmasından sonra Türk ve Yunan hükümetlerinin üzerinde görüşbirliğine vardıkları Balkan Paktı'nın metni Romanya ve Yugoslavya'ya bildirilmiş ve dört devlet arasında görüşmeler hızla gelişmiştir. Dört devletin Dışişleri Bakanları Paktı parafeye etmek için Belgrad'ta toplandıkları sırada Sovyetler Birliği Paktın bazı maddelerine itiraz ederek Türkiye'nin bir ihtirazi kayıt koymasını istemiştir⁽⁶⁵⁾. Halbuki Türkiye Pakt hazırlıkları sürerken Sovyetler'e bilgi vermiş, bu arada Pakt projesini de bildirmişti⁽⁶⁶⁾. Bu durum 1925 tarihli Türk - Sovyet Saldırmazlık Paktının ve 1929 uzatma protokolünün de bir gereği idi⁽⁶⁷⁾. Sovyetler'in bu son andaki itirazları Romanya'nın Baserabya bölgesi üzerindeki niyetlerini açıkça ortaya koymuştur. Çünkü Sovyetler kendisi ile Romanya arasında çıkacak bir savaşta Türkiye'nin Pakt'tan doğan taahhütlerini yerine getirmemesini istemişlerdir. Bunun üzerine Türk hükümeti konu üzerinde görüştüğünden sonra Türkiye'nin dış politikasını Sovyetler Birliği ile uyum içinde tutmaya karar vermiştir⁽⁶⁸⁾. Sonuçta Türkiye Pakta "... Hiç bir durumda Türkiye Sovyetler Bir-

(64) Soysal, a.g.m., s. 151.

(65) Sovyetler Pakt Protokolünün 8. Maddesindeki "Devletlerin bugünkü sınırları" yerine "Devletlerin Balkan sınırları" şekline getirilmesini istemişlerdir. Böylece Sovyet - Romen sınırı Paktın kapsamı dışına alınacaktır. Önce bu istekleri gerçekleştirmişlerdir. Fakat Sovyetler bu kadarla da yetinmeyip ayrıca bir ihtirazi kayıt istemişlerdir. bkz. Cumhuriyetin İlk On... s. 329 - 332.

(66) Cumhuriyetin İlk On... s. 326, 329.

(67) Bu antlaşma gereği her iki ülke başka devletlerle antlaşma yapabilmesi için birbirlerinin mutabakatlarını almaları gerekiyordu. Metin için bkz. Soysal, a.g.e., s. 268 - 272.

(68) Özellikle Atatürk Sovyetler'in Paktı bozmalarından endişe ettiği için çok duyarlı davranmıştır. Bu durum 7 Şubat'ta İsmet Paşa'ya yazdığı yönerge ile anlaşılabilir. Yönerge için bkz. Soysal, a.g.e., s. 173 - 174; Cumhuriyetin İlk On... s. 335 - 341. Türk devlet adamlarının görüşmeleri için bkz. Cumhuriyetin İlk On... s. 335 - 341.

liğine karşı bir eyleme katılmağa kendisini Pakt'tan dolayı yükümlü saymayacaktır."⁽⁶⁹⁾, şeklindeki ihtirazî kaydı eklettirmiştir.

4 Şubat 1934'te Belgrat'ta parafe edilen Pakt, 9 Şubat 1934'te Atina'da dört devletin Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmıştır⁽⁷⁰⁾. Paktın imzalanmasından sonra 2 Kasım 1934'te Yunanistan da Pakt'ta bir ihtirazî kayıt koydurmuştur. Yunanistan Paktın imzalanmasından sonra İtalya'yı kuşkulandıracak bir hareket yapmaktan kaçınmıştır. Bu sebeble Yunanistan'ın Pakt politikası ile İtalya politikası çatışmıştır. Bundan dolayı Yunan Hükümeti Balkan Paktının senatoda onaylanacağı sırada özellikle Venizelos'un ısrarlı davranışları sonucu "Yunanistan Pakt ile üslendiği taahhütlerin yerine getirilmesi dolayısıyla hiç bir durumda büyük devletlerden birine karşı savaş etmez"⁽⁷¹⁾ şeklindeki genel bir ihtirazî kaydı Pakta ekleyerek onaylamıştır. Bundan başka Pakta ek iki Askerî Sözleşme⁽⁷²⁾ ve Pakt Teşkilâtının Statüsü⁽⁷³⁾ ile ilgili bir protokol daha imzalanmıştır. Yunanistan'ın katılmadığı askerî sözleşmeler gizli tutulmuştur. Balkan Paktı Statüsünün 2 Kasım 1934'de imzalanmasından sonra Dışişleri Bakanları Daimî Konseyi kurulmuştur. Bu konsey yılda en az iki defa üye devletlerde toplanarak faaliyetlerine devam etmiştir.

Balkan Paktı Balkanlar'da birliğin kurulması yolunda ilk ve önemli bir deney olmuştur. Bulgaristan'ın ve Arnavutluğun bütün çabalara rağmen Pakta alınamaması Balkan Birliğinin bir zayıflık unsuru olmuştur. Paktın yalnız Balkanlar'dan gelecek bir saldırıya karşı değil, dışardan gelecek saldırılara karşı da hiç değilse caydırıcı bir özellik taşıması yolundaki Atatürk'ün özlemi pek gerçekleştirilememiştir⁽⁷⁴⁾. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye koydurduğu ihtirazî kayıt Romanya konusunda boşluk doğurmuş ancak Yunanistan'ın koyduğu genel nitelikteki ihtirazî kayıt Pakta İtalya'ya karşı zayıf düşürmüştür. Dolayısıyla Balkan Paktı yalnız taraf devletlerin Balkanlar'daki sınırlarını garanti etmeye yönelik askerî nitelikte bir ittifak-

(69) Türkiye'nin ihtirazî kaydı Pakta demecle eklenmiştir. Bkz. Soysal, a.g.m. s. 165.

(70) Paktın metni için bkz. Düstür, III. Tertip, C. 15, s. 185 - 186; Atatürk'ün Milli Dış Politikası, s. 671 - 172; Cumhuriyetin İlk On... s. 367 - 368. Ayrıca Pakta ek Protokol ve Türkiye'nin ihtirazî kaydı için bkz. Soysal, a.g.e., s. 454 - 458.

(71) Soysal, a.g.e., s. 458; Kamuran Gürün, Dış İlişkiler ve Türk Politikası, Ankara, 1983, s. 9.

(72) Askerî Sözleşmeler hükümet tarafından yayınlanmamıştır. Sözleşme için bkz. Soysal, a.g.e., s. 459.

tan öteye gidememiştir. Balkan Paktı bu zayıflık unsurlarına rağmen Balkanlarda Bulgaristan'ın revizyonist hareketlerini önlemede II. Dünya Savaşına kadar başarılı olmuştur.

Türkiye için Pakt çok taraflı bir savunma antlaşması niteliğinde olmuştur. Böylece Türkiye dış politikasında sadece tek devlet olan Sovyetler Birliği'ne dayanmaktan çıkıp çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamıştır. Özellikle İtalya'nın On İki Ada'da bulunması ve Doğu Akdenize yönelttiği tehdit Türkiye'nin Balkan Paktı'nın kurulmasında öncülük etmesinin en önemli sebebiydi. Bu sebeple Türkiye Paktı İtalya'ya karşı muhtemel bir sed olarak görmekteydi. Fakat Pakt Türkiye'nin beklentilerinden oldukça uzak kalmıştır. Bu sebeple Türkiye İtalyan tehdidi arttıkça, Sovyetler Birliği ve Balkan Paktının yanısıra güvenliği için ek ittifaklara yönelmeye devam etmiştir.

Büyük devletler içinde Pakta karşı en belirgin tepki İtalya'dan gelmiştir. Çünkü İtalya kendi liderliğinde, bölgede Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan'ın da katılacağı bir güvenlik sistemi oluşturmak istiyordu. Böylece Yugoslavya'yı kuşatacak, Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de kendi nüfuzunu yerleştirecekti⁽⁷³⁾. Aynı zamanda Küçük Antant yoluyla bölgede nüfuz kuran Fransa'ya karşı da dengeyi kurmuş olacaktı. Bu sebeple dörtlü bir Balkan Paktı'nı daha kuruluş hazırlıkları sırasında önlemeye çalışmıştır. Oysa Pakttan özellikle Türkiye'nin beklediği en önemli fayda Balkanları büyük devletlerin nüfuzuna kapamaktır. Paktın imzasından sonra İtalya eski plânını tekrar ortaya atmıştır. Yunanistan buna taraftar gözükmüş fakat Türkiye bunu kabul etmemiştir. Bu tekliften bir müddet sonra Mussolini'nin 19 Mart 1934'te İtalya'nın geleceğinin Asya ve Afrika'da olduğunu açıklaması özellikle Türkiye'de büyük endişe yaratmıştır⁽⁷⁴⁾. Yugoslavya bu demeci Balkan dayanışmasına karşı bir hareket olarak görmüştür. İtalya özellikle Bulgaristan'ın revizyonist duygularından istifade ederek Balkan Birliğini yıkmaya yönelik faaliyetlerine devam etmiştir. Almanya ise Paktın anti - revizyonist olması sebebiyle Pakt'tan memnun değildi.

Bulgaristan komşuları tarafından sarıldığı duygusu içinde Pakta karşı sert tepkiler göstermiştir. Özellikle Paktın ek protokolünde belirtilen "Paktın amacı sınırlarını bir Balkan devletince girilecek her hangi bir saldırıya karşı güvence altına almaktadır" maddesinin açıklanmasından sonra endişeleri daha da artmıştır.

(73) Paktın Statüsü için bkz. Soysal, a.g.e., s. 460 - 462.

(74) Soysal, a.g.m., s. 215.

(75) Soysal, a.g.m., s. 131.

İngiltere ise Bulgaristan'ın Pakt dışında kalmasından pek hoşlanmamıştır. Fransa genelde Pakta iyi karşılamakla beraber Romanya ve Yugoslavya'nın Küçük Antantla olan bağlarının zayıflamasından endişe etmekteydi. Sovyetler Birliği ise Romanya konusunda Pakta gerekli ihtirazi koyduktan sonra genelde iyi karşılanmış sadece Bulgaristan'ın Paktın dışında kalmasını eleştirmiştir⁽⁷⁷⁾.

C — Buhranlar Devrinde Türkiye ve Balkan Ülkelerinin Politikaları :

Avrupa'da buhranların artmaya başladığı 1935 yılı başlarından itibaren Türkiye ve diğer Balkan ülkeleri sıkı işbirliğini devam ettirmişlerdir.

Nitekim İtalya'nın 3 Ekim 1935'te Habeşistan'a saldırması üzerine dört Balkan Devleti kendi aralarında danışmalar yaparak, İngiltere ve Fransa'nın yanında Milletler Cemiyeti çerçevesinde alınan caydırıcı tedbirlere katılmışlardır⁽⁷⁸⁾. Ayrıca İtalya'nın Doğu Akdeniz'de bir saldırı ihtimaline karşı da Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye İngiltere ile Akdeniz İttifakını yapmışlardır⁽⁷⁹⁾.

Dünya'da barışın yıkılmaya başladığı bu devrede İtalya Habeşistan'ı işgal etmiş, Almanya Versay Antlaşmasını ihlâl ederek silâhlanmaya hız vermiş, Mançurya'ya saldıran Japonya Milletler Cemiyeti'ni terketmiştir. Revizyonist devletlerin milletlerarası hukuku ihlâl eden bu davranışları üzerine Türkiye, 11 Nisan 1936'da Lozan Konferansına katılan devletlere birer nota vererek Boğazlar meselesinin bir konferansta görüşülmesini istemiştir⁽⁸⁰⁾. İtalya haricindeki büyük devletler bu teklifi olumlu karşılamışlardır.

Balkan devletlerine gelince; Bulgaristan Neully Antlaşmasının şartlarından kurtulmak için bir örnek olarak görmüş ve Türk teklifini olumlu

(76) Halük Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler" (1923 - 1968) I, S.B.F.D. C. XXIII, S. 3. (Eylül - 1968), s. 252.

(77) Büyük devletlerin Pakta tepkileri için bkz. Aksın, a.g.e., s. 149 - 150.

(78) Bu tedbirler için bkz. Soysal, a.g.e., s. 480 - 488.

(79) Bu ittifak Milletler Cemiyeti çerçevesinde karşılıklı garantilerden ibaret olup 15 Temmuz 1936'da yürürlükten kalkmıştır. İsmail Soysal "Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi" (1934 - 1937) Belleten, C. XLV, S. 177. (Ocak - 1981), s. 119 - 121.

(80) Nota metni için bkz. Ayın Tarihi, No. 29, (Nisan 1936) s. 47 - 50; Atatürk'ün Milli Dış Politikası, s. 282 - 286.

karşılamiştir. Yunanistan ve Yugoslavya da olumlu cevap vermiştir⁽⁸¹⁾. Romanya ise, Boğazlar rejimindeki bir değişikliğin Romanya'nın sınırlarına yönecek değişiklik isteklerine örnek olursa Türkiye'nin buna karşı çıkacağıını belirtmesi halinde Konferansa katılabileceğini bildirmiştir. Türkiye Balkan Paktını bir çıkmaza sokmamak için Romanya'nın isteğini kabul etmiştir⁽⁸²⁾.

22 Haziran 1936'da Montreux'de açılan Konferansta Bulgaristan da dahil Balkan ülkelerinin temsilcileri Boğazlar meselesini Türkiye'nin görüşmeler yoluyla halletmesinden övgüyle bahsetmişlerdir⁽⁸³⁾. Ayrıca Balkan devletleri Türk tasarısını⁽⁸⁴⁾ desteklemişler ve İngiltere ile Sovyetler Birliği'nin görüşlerinin uzlaştırılmasına yardımcı olmuşlardır. Bu durum Balkan devletlerini Türkiye'ye bağlayan dayanışma hissinin belirgin bir delili olmuştur. Konferans sonunda Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini sağlayan Montreux Boğazlar Sözleşmesi 20 Temmuz 1936'da imzalanmıştır⁽⁸⁵⁾. Diğer taraftan bu konferansta Türk - Sovyet ilişkilerinde bir soğukluk ortaya çıkarken Türk - İngiliz ilişkileri büyük gelişme göstermiştir⁽⁸⁶⁾.

1935'te Fransız - Sovyet ittifakından sonra 1 Kasım 1936'da Berlin - Roma Mihverinin kurulması ve 6 Kasım 1937'de İtalya'nın da Anti - Komintern'e katılarak Berlin - Roma - Tokyo Mihverinin oluşması ile Avrupada bloklaşma hızlanmıştır. Dünyadaki bu gelişmeler karşısında Balkan devletleri İngiltere ve Fransayı takip ederek "statu qua" yanlısı bir politika izlemişlerdir. Nitekim Akdeniz'de İtalyan korsanlık eylemlerine karşı İngiltere ve Fransa'nın önderliğinde yapılan Nyon ve Cenevre Antlaşmalarına Pakt devletleri beraberce katılmışlardır⁽⁸⁷⁾.

Yugoslavya'nın 24 Ocak 1937'de Bulgaristan, 25 Mart 1937'de de İtalya ile antlaşma yapması Balkan Paktını temelinden sarsmıştır. Bu durum

-
- (81) Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Montreux ve Savaş Öncesi Yılları, 1935 - 1939, Ankara, 1973, s. 25 - 28.
- (82) Romanya ile bu konuda yapılan görüşmeler için bkz. Montreux ve Savaş Öncesi... s. 28 - 35.
- (83) Balkan delegelerinin konuşmaları için bkz. Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler, Çev: Seha Meray - Osman Olcay, Ankara, 1976, s. 26 - 27, 31 - 34.
- (84) Tasarının metni için bkz. Montreux Boğazlar... s. 437 - 440.
- (85) Metin için bkz. Düstur, III. Tertip, C. 17, s 665 - 678; Montreux Boğazlar... s. 461 - 476; Montreux ve Savaş Öncesi... s. 109 - 130.
- (86) Rifki Salim Burçak, Türk - Rus - İngiliz Münâşebetleri 1791 - 1941, İstanbul, 1946, s. 67.
- (87) Antlaşmaların metni için bkz. Soysal, a.g.e., s. 522 - 527.

karşısında Pakıtı korumak için en büyük gayreti Türkiye göstermiştir. Nitekim Pakıtı ayakta tutmak için Başbakan İnönü ve Dışışleri Bakanı Aras 1937 yılı ilkbaharında Balkan devletlerini ayrı ayrı ziyaret ettiler. Dönüşte Başbakan İnönü 17 Haziran 1937'de yaptığı konuşmada ⁽⁸⁸⁾; Balkan ülkeleri arasında görüş ayrılıkları bulunduğunu, buna rağmen Türkiye'nin Pakıtı yaşatmak azminde olduğunu belirtmiştir.

Yunanistan Başbakanı Meteksas Ekim 1937'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında 19 Ekim 1937'de Atatürk'le yaptığı görüşmede özellikle Balkanların durumu üzerinde durulmuştur⁽⁸⁹⁾. Bu görüşmeden sonra iki ülke Avrupa ve Balkanlardaki olaylar karşısında dayanışmalarını güçlendirmek amacıyla 27 Nisan 1937'de bir antlaşma yapmışlardır⁽⁹⁰⁾. Ayrıca Balkanlar'da barışı güçlendirmek amacıyla Balkan Pakıtı devletleri ile Bulgaristan 31 Temmuz 1938'de bir antlaşma imzalamışlardır. Bu antlaşma ile Balkan Pakıtı üyeleri, Bulgaristan'ın Almanya'nın yanına kaymasını önlemek istemişlerdir.

1939 yılında Avrupa'da ve Balkanlar'da olaylar hızla gelişmiştir. 15 Mrat 1939'da Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgalinden sonra 7 Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluğu işgal etmesi Türkiye'de büyük endişe yaratmıştır⁽⁹¹⁾. Bu işgalden doğan buhran içinde İngiltere ve Fransa yatıştırma politikasını terkederek Yunanistan, Romanya ve Türkiye'ye garanti vermişlerdir⁽⁹²⁾.

İngiltere ve Fransa'nın verdikleri garanti üzerine Türkiye ile başlayan müzakereler sonucunda önce bir deklarasyon ilân edilmiş 19 Ekim 1939'da da Türk - İngiliz - Fransız Üçlü İttifakı imzalanmıştır⁽⁹³⁾. Bu ittifakla Türkiye

(88) Konuşmanın metni için bkz. İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, (1919 - 1946), İstanbul, 1946, s. 324 - 325.

(89) Görüşme tutanağı için bkz. Şimşir, "Atatürk'ün Devlet...", s. 179 - 196, (Belge - 4).

(90) Antlaşmanın metni için bkz. Soysal, a.g.e., s. 435 - 436.

(91) Refik Saydam hükümeti bu olay karşısında kendisini "bir milli emniyet meselesi" karşısında hissediyor ve Türkiye'nin artık ittifaklar politikasına yöneldiğini açıklıyordu: **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, C. 2, II. İnikat, s. 67 - 68; Daha sonra Başbakan olan Şükrü Saraçoğlu da Türkiye'nin Batı İttifakına yönelmesinin esas sebebinin Arnavutluğun işgali olduğu belirtmiştir. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, 7. Dönem, C. 13, Toplantı 1, s. 4.

(92) İsmail Soysal "1939 Türk - İngiliz - Fransız İttifakı", **Belleten**, C. XLVI, S. 181 - 184, (Ocak - 1982), s. 374.

(93) Antlaşmanın metni için bkz. **Düştur**, II. Tertip, C. 21, s. 15 - 18, Rifkı Salim Burçak, "Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", **S.B.F.D.** C. 4, (1949), s. 369 - 371; **Montreux ve Savaş Öncesi...** s. 211 - 214. J.C. Hurewitz, **Diplomacy In the Near And Middle East A Documentary Record: 1914 - 1956**, Vol. II, New York, 1959, s. 226 - 223. Ayrıca Üçlü İttifakı ek Özel Antlaşma ile Askeri Sözleşme için bkz. Soysal, a.g.e., s. 604 - 609.

dış politikasını Batı İttifakına açıkça yöneltmiştir. Türkiye bu ittifakın Balkan paktı ile çelişki yaratmamasını da sağlamıştı. İttifaka göre Türkiye'ye bir Avrupa devletinin saldırısı halinde İngiltere ve Fransa yardım edecekti. Bir Avrupa devleti (İtalya) Akdeniz Bölgesinde üç devletten birine saldırırsa karşılıklı yardımlaşmayı öngörüyordu. Diğer taraftan İngiltere ve Fransa Romanya'ya ve Yunanistan'a verdikleri garantiler sebebiyle bir savaşa girerlerse Türkiye de onlarla işbirliği yapacaktı. Ayrıca bu sırada Sovyetler Birliği'nin -Almanya ile ittifak yaptıktan sonra Türkiye'ye karşı sert tavrını gözönüne alan Türk hükümeti Balkan Paktında olduğu gibi ittifaka bir ihtirazî kayıt koyarak Sovyetlerle ileride meydana gelebilecek bir çatışmayı önlemiştir.

D — İkinci Dünya Savaşı ve Balkan Paktı'nın Yıkılışı :

Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırması ile başlayan İkinci Dünya Savaşı, 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın Polonya'ya verdikleri garantiler sebebiyle Almanya'ya savaş açmaları ile hızla gelişmiştir.

Savaşın Avrupa'da yayıldığı bir sırada 2/3 Şubat 1940'da Balkan Paktı Konseyi son toplantısını Belgrad'ta yapmıştır. Bu toplantıda Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Balkanlar'daki tehlikeler karşısında ortak karar ve tavır içine girilmesi için üye devletlere çağrıda bulunmuştur. Ancak İtalya ve Almanya'dan çekinen, diğer Balkan devletleri temsilcileri, aynı zamanda Türkiye'nin kendilerini İngiltere'nin yanına çekmesinden de kuşkulandıkları için bu teklife yanaşmamışlardır⁽⁹⁴⁾. Bu arada Saraçoğlu Bulgaristan yetkilileri ile görüşerek savaşın doğurduğu buhran içinde Dobruca meselesi yüzünden bu ülkenin Romanya'ya saldırmasını önlemeye çalışmıştır.

1940 yazında Alman işgaline uğrayan Romanya, Sovyet-Alman antlaşmasına uygun bir şekilde paylaşılmış, Baserabya'yı Sovyetlere Dobruca'yı Bulgaristan'a, Transilvaya'yı da Macaristan'a bırakmak zorunda kalmıştır. Bu sebeble Romanya'nın Balkan Paktı ile hiç bir ilgisi kalmamıştır.

Diğer taraftan İtalya'nın Almanya'nın yanında yer alarak 10 Ağustos 1940'da Fransa'ya savaş ilân etmesiyle savaş Akdeniz Bölgesine yayılmıştır. Bu durumda İngiltere ve Fransa Üçlü İttifak gereği Türkiye'nin savaşa

(94) Soysal, "Balkan Paktı" s. 207.

girmesini istemişlerdir⁽⁹⁵⁾. Fakat Sovyetler Birliği ile çatışmaktan çekinen Türkiye, Üçlü İttifaka koydurduğu Sovyet ihtirazî kaydını ileri sürerek savaşa girmemiş, "harp harici" durumunu muhafaza edeceğini ilân etmiştir⁽⁹⁶⁾.

28 Ekim 1940'da İtalya'nın Yunanistan'a saldırması üzerine Türkiye büyük kaygı duymakla beraber "harp harici" durumunu bozmadı. Venizelos'un ısrarı ile Balkan Paktına konulan Yunan ihtirazî kaydı bir İtalyan saldırısını uzaklaştıramamış üstelik yaklaştırmıştı. Bu durum karşısında Balkan Paktı üyesi Türkiye ve Yugoslavya'nın İtalya'ya karşı savaşa girmelerini gerektiren bir taahhütleri yoktu. Bununla beraber Türkiye, Balkan Paktı gereğince, Bulgaristan'ın Yunanistan'a karşı saldırıya geçmesi halinde kendisinin de Bulgaristan'a karşı harekete geçeceğini bildirmiştir⁽⁹⁷⁾. Böylece Bulgaristan savaştan uzak tutulunca Yunanistan Alman yardımı gelene kadar İtalyan saldırısına direnebilmiştir.

Almanya 1941 yılı başlarında Balkanlar'da hızla yayılarak Romanya'dan sonra Bulgaristan'a da girmeye hazırlandığı bir sırada İngiltere Türkiye'nin savaşa girmesini tekrar ister. Bunun arkasından İngiltere; Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasında bir hareket birliği kurulması için Türkiye'ye müracaat etmiştir⁽⁹⁸⁾. Türkiye gerekli girişimi yapmasına rağmen bu sırada Mihver devletleri ile anlaşmaya çalışan Yugoslavya böyle bir birliğe yanaşmamıştır.

1 Mart 1941'de Bulgaristan yaptığı bir antlaşma ile Mihver devletlerine katılmış, Alman orduları Sofya'ya girmiştir. Bundan sonra Almanya Yugoslavya ve Yunanistan'ı tamamen işgal etmiştir. Böylece 1941 Baharında Balkan Paktı ortadan kalkmıştır. Bu arada Almanya'nın Balkanlara yerleşmesi üzerine zor durumda kalan Türkiye Almanya ile bir saldırmazlık pak-tı yapmıştır⁽⁹⁹⁾.

Almanya'nın Batıda seri zaferler kazanarak Balkanlara inmesi üzerine bölge üzerinde başlayan Sovyet - Alman nüfuz mücadelesi Almanya'nın 22 Haziran'da Sovyetler'e saldırmasına sebep olmuştur. Aralık 1941'de

(95) Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1941), Ankara, 1973, s. 8; Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, (1938 - 1950), C. II, 4. B. İstanbul, 1979, s. 144; Faik Ahmet Barutçu, Siyasî Anılar (1939-1954), İstanbul 1977, s. 94.

(96) İkinci Dünya Savaşı Yılları s. 12; Gürün, a.g.e., s. 16; Burçak Siyasî Tarih, s. 336 - 337.

(97) Feridun Cemal Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, Ankara, 1968, s. 165; Gürün, a.g.e. s. 17; Aydemir, İkinci Adam, s. 146; Burçak, Siyasî Tarih, s. 344.

(98) İkinci Dünya Savaşı Yılı... s. 45; Gürün, a.g.e. s. 21.

(99) Paktın Metni için bkz. Düstur, II: Tertip, C. 22, s. 1355; Hurewitz, a.g.e., s. 231; Soysal, a.g.e., s. 639.

A.B.D.'nin de savaşa girmesi üzerine savaşın İngiliz - Sovyet - A.B.D. işbirliği devresi başlamıştır. Savaşın bu devresinde stratejik önemi daha da artan Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda Müttefik baskıları giderek artmıştır.

Savaşın sonlarına doğru Almanya'nın geri çekilmeye başlaması üzerine Sovyet diplomasisinin Türkiye ve Balkanlar konusundaki tavrı da sertleşmeye başlamıştır. Almanya'ya son darbeyi indirmek amacıyla Türkiye'yi mutlaka savaşa sokmak için yapılan görüşme ve konferanslarda İngiltere ve Sovyetler Birliği daha da ısrarlı davranmışlardır. Türkiye bu konferanslarda savaşa girişin şartını bir yandan yeterli askerî malzeme verilmesine bağlamış, diğer tarafta Sovyetler'le siyasi bir antlaşma yapmayı ve girişeceği harekâtı Müttefik savaş plânları ile birleştirmeyi şart koşmuştur⁽¹⁰⁰⁾. Türkiye'nin bu şartları ileri sürmesini savaş sonunda Sovyetler'le yalnız bir şekilde başbaşa kalabileceği endişesinde aramak gerekir. Almanya'nın yenilmesi ile Avrupa dengesinin Sovyetler lehine bozulması ve Sovyetler'in Balkanlara yerleşmesi Türkiye'nin endişelerini daha da artırmış ve gücünü savaş sonuna saklama lüzumuna olan inancını artırmıştır. Savaşın sonunda ağır bir Sovyet baskısına maruz kalan Türkiye'nin bu endişelerde ne kadar haklı olduğu da ortaya çıkmıştır.

Savaşın son devresinde Almanya'nın yenilgiye doğru yaklaşması ve Balkanlardan geri çekilmesine paralel olarak, Sovyetler Birliği bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Bu durum bölge üzerinde İngiliz - Sovyet rekabetine yol açmış ve iki ülke 9 Ekim 1944'te yaptıkları gizli antlaşma ile Balkanları nüfuz bölgelerine ayırmışlardır⁽¹⁰¹⁾.

Sovyetler Birliği, bu gizli antlaşmaya paralel olarak Almanya'nın yenilmesi ile Avrupa ve Balkanlar'da meydana gelen boşlukta yayılma politikası takip etmeye başlamıştır. Bu politikanın esas yönlendirici faktörü komünizm ideolojisi olmakla beraber, bu yayılmanın jeopolitik kuşaklara

(100) Türkiye'yi savaşa sokmak için yapılan Adana Görüşmesi için bkz. Erkin, a.g.e., s. 192 - 195; Winston S. Churchill, *The Second World (The Hinge of Fate)*, Vol. IV., Boston, 1950, s. 705 - 713; Weisband, 2. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası, Çev: M. Ali Kayabal, İstanbul, 1974, s. 152 - 161. Daha sonra Moskova ve Tahran'da müttefikler'in kendi aralarında meseleyi görüşmesinden sonra I. ve II. Kahire görüşmeleri yapılmıştır. Bkz. Yuluğ Tekin Kurat, "Kahire Konferansı Tutanakları ve Türkiye'yi Savaşa Sokma Girişimleri", *Belleten*, C. XLVII, S. 185, s. 313 - 314, 317 - 330; Weisband, a.g.e., s. 313 - 224, 247 - 267.

(101) Bu antlaşmada, Romanya ve Bulgaristan Sovyet, Yunanistan İngiliz Yugoslavya ve Macaristan ise % 50 oranında nüfuz bölgelerine ayrılmıştır. Gürün, a.g.e., s. 133; Sander, *Balkan Gelişmeleri...* s. 18.

doğru olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Sovyetler Birliği bu yayılma politikası sonucu, Savaş içinde işgal ettiği topraklardan çıkmadığı gibi Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin yanısıra Balkanlar'da Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya'da kızıldunun desteği ile komünist dikta rejimleri kurarak bu ülkeleri birer peyk haline getirmiştir. 1947'de diğer peyk ülkelerle birlikte Kominformu kurmuştur. Bununla da yetinmeyen Sovyetler Güneye inmek amacıyla 1945 yılından itibaren Türkiye üzerinde yoğun bir siyasî baskı uygulayarak Boğazlar üzerinde bir takım haklarla birlikte Doğu Anadolu Bölgesinden bazı toprakları istemiştir. Kominform'un kurulmasından sonra Sovyetler'in sadık müttefiki Bulgaristan da Türkiye üzerindeki bu baskılara katılarak 250.000 Türk'ü Türkiye'ye göçe zorlamıştır. Ayrıca Sovyetler Yunanistan iç savaşına da dolaylı olarak müdahale edip bu ülkeyi de bir peyk haline getirmek istemiştir.

Sovyetler'in bu yayılcı politikasını durdurmak amacıyla Batılılar Yunanistan ve Türkiye'ye siyasî, askerî ve ekonomik yardıma başlamışlardır. Böylece Balkanlar Doğu ve Batı bloklarının çatışma alanlarından biri haline gelmiştir. Bölge üzerinde Doğu ve Batı bloklarının çatışması 1944 - 1948 yılları arasında devam etmiş ve sonuçta Balkan ülkeleri de Dünya'daki bloklaşma hareketi içindeki yerlerini almışlardır. Bu yeni durumda Türkiye ve Yunanistan NATO, Bulgaristan ve Romanya Varşova Paktı içinde yer almışlardır. Yugoslavya ve Arnavutluk önceleri Sovyet kontrolüne girtilerse de Yugoslavya 1948 yılında Kominform'dan çıkarılması üzerine Batılılara yaklaşmış, Arnavutluk ise 1961 yılında Rusya'nın kontrolünden çıkarak Çin ile yakın münasebet kurmaya başlamıştır.

1953'de NATO'nun Güney Doğu Anadolu kanadını güçlendirmek amacıyla A.B.D.'nin teşvikiyle Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında yeniden bir Balkan Paktı kurulduysa da 1934'deki Pakttan kuruluş ve amaç itibarıyla oldukça farklıdır. 1954'te Kıbrıs meselesinin çıkmasıyla Türkiye ve Yunanistan'ın münasebetlerinin bozulması, Yugoslavya'nın da milletlerarası münasebetlerde tarafsızlık politikası takip etmeye başlaması sebebiyle bu pakt bir yıl sonra fiilen, 1960'da da resmen ortadan kalkmıştır⁽¹⁰²⁾.

Günümüzde Türkiye'nin Ege ve Kıbrıs meselesi sebebiyle Yunanistan ile, karşılıklı antlaşmalarla azınlık statüsü tanınan, ülkesindeki Türkleri yok etmek amacıyla insanlık dışı baskı ve zulüm uygulayan Bulgaristan ile münasebetleri oldukça gergindir.

(102) Bu Fakt hakkında geniş bilgi için bkz. Sander, **Balkan Gelişmeleri**, s. 99 - 120; Aksin, a.g.e., s. 154 - 157; **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 247 - 254.

SONUÇ

Balkanlar 1870'li yıllardan itibaren Avrupalı büyük devletler arasındaki menfaat çatışmalarına sahne olmuştur. Bu sebeble gerek Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerde, gerekse Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerinde büyük devletlerin rolünü mutlaka hesaba katmamız gerekir. Balkanlar'a büyük devletlerin müdahalelerine, Bölgenin çok milliyetli bir yapıya sahip olması da eklenince Balkan ülkeleri arasında gerçek manada bir birlik ve barış ortamı yaratılamamıştır. Savaş sonunda yapılan barış antlaşmaları da milliyetler ilkesine tam uyamadığı için Bölgeye barış getirememiştir.

Lozan Andlaşması ile milletlerarası politikada resmen tanınan Türkiye, bir yandan Lozan'dan arta kalan meselelerin çözümü ile uğraşırken diğer taraftan giriştiği radikal inkılabları ve kalkınma hareketlerini başarıyla ulaştırmak için, ülke içinde olduğu kadar milletlerarası ve bölgede ihtiyacı olan barış ortamını gerçekleştirmek amacıyla büyük gayret göstermiştir. Türkiye bu genel politika içinde Yunanistan'la ilişkilerinde en önemli problem olan "établis" anlaşmazlığını çözümlenerek Türk-Yunan dostluğunun temellerini atmıştır. Tarihte ilk defa gerçekleştirilen bu dostluk Balkanlar'da işbirliği havasının yaratılmasında ve Balkan Pakti'nin kurulmasında temel teşkil etmiştir.

Diğer taraftan Türkiye, Lozan'dan sonra Mişak-ı Milli esaslarına sadık kalarak sınırları dışında kalan Balkan ülkeleri üzerinde herhangi bir iddia da bulunmadığı için, Balkan ülkeleri ile kısa zamanda ilişkilerini geliştirmiştir. Türkiye'nin takip ettiği bu gerçekçi ve barışçı politika sonucunda Balkan ülkeleri arasında bir işbirliği havası yaratılabilmektedir. Avrupa'da gerçekleştirilen Locarno Antlaşmaları, Küçük Antant ve Briand-Kellog Pakti gibi barışçı teşebbüsler de bu işbirliğini teşvik edici mahiyette olmuştur.

1930'lu yıllarda Türkiye'nin Balkan devletleri ile olan ilişkileri büyük gelişme gösterirken Balkan ülkelerinin kendi aralarındaki ilişkilerde de bir yumuşama görülür. Bu gelişmelere paralel olarak başlayan Balkan Konferansları, Bulgaristan'ın ve Arnavutluğun olumsuz tutumlarına rağmen Balkan ülkeleri arasındaki birlik şuurunun uyanmasında önemli rol oynamış-

tir. Bu sıralarda Doğu Akdeniz'e ve Balkanlar'a yönelen İtalyan tehdidi Türkiye'nin Balkan Paktı kurulması yolundaki faaliyetlerini artırmasına sebep olmuştur. Çünkü Türkiye Balkan Paktı'nı büyük devletlerin ve özellikle İtalya'nın Balkanlar'a yönelttiği tehdit için bir sed olarak görmüştür. Nitekim, Türkiye'nin merkez olduğu ikili antlaşmalar zinciri dört Balkan devleti arasında süratle tamamlanmış ve 9 Şubat 1934'te Balkan Paktı imzalanmıştır. Türkiye'nin 1930 yılından sonra hiç bir Balkan devleti ile probleminin kalmaması Paktın kuruluş safhasındaki faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. Bulgaristan'ın revizyonist politikada ısrar etmesi, Arnavutluğun da İtalyan nüfuzunda bulunması sonucunda, bütün ısrarlara rağmen bu iki ülke Pakta katılmamışlardır.

Balkan Paktı ile Balkan ülkeleri arasında ilk defa bir birlik kurulmuştur. Bu birliğin kurulmasında Türkiye'nin Lozan'dan sonra Bölge'de takip ettiği barışçı ve yapıcı politika önemli rol oynamıştır. Fakat Balkan Paktı'nın yalnız Balkanlar'dan gelebilecek tehlikeye karşı değil, aynı zamanda dışardan gelebilecek tehlikelere karşı da koyabilmesi yolundaki Atatürk'ün isteğinin gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Özellikle Yunan ihtirazî kaydı Balkan Paktı'nı İtalya karşısında zayıf düşürmüştür. Bu sebeble Pakt, üye devletlerin Balkan sınırlarını garanti etmeye yönelik askerî nitelikte bir antlaşma olmaktan öteye gerçek manada bir antanta gidememiştir. Bununla beraber Pakt Bulgaristan'ın revizyonist hareketlerini önlemede II. Dünya Savaşına kadar başarılı olmuştur. Dolayısı ile bölgede iki savaş arası dönemde Pakt sayesinde geçici de olsa barış ortamı kurulabilmiştir.

Türkiye Balkan Paktı ile birlikte dış politikasında sadece tek devlet olan Sovyetler Birliği'ne dayanmaktan çıkıp çok yönlü bir dış politika takip etmeye başlamıştır. Çünkü İtalyan tehlikesinin giderek büyümesi Türkiye'yi Bölge'de bir savunma ittifakı yapmaya yöneltmiştir. Ama Pakt İtalyan tehlikesi karşısında Türkiye'nin beklentilerine yeteri derecede cevap verememiştir. Bu sebeble Türkiye İtalyan tehlikesinin artmasına paralel olarak bir yandan Balkan Paktı'nı güçlendirmeye çalışmış, diğer taraftan da Batı ülkeleri ile ittifaka yönelmiştir.

Balkan Paktı ülkeleri Avrupa'da başgösteren buhranlar karşısında belirli bir süre ortak karar ve tavır alma konusunda işbirliklerini sürdürmüşlerdir. Özellikle Montreux Konferansında Balkan ülkelerinin Türkiye'nin Boğazlar politikasını desteklemeleri iki savaş arası dönemde Türkiye'nin bu ülkelere karşı takip ettiği iyi niyetli politikanın sonucu olmuştur.

Nasıl ki Balkan Paktı'nın kurulmasında en büyük gayreti Türkiye göstermişse Pakta sonuna kadar bağlı kalan da Türkiye olmuştur. Nitekim

II. Dünya Savaşı arefesinde özellikle Yugoslavya'nın Bulgaristan'la ve İtalya ile anlaşması sonucu Pakt temelinden sarsıldığı zaman, Paktı ayakta tutmak için en büyük gayreti Türkiye göstermiştir. Fakat Pakt üyesi devletlerin kendi dış politikalarında farklı görüşlere sahip olmaları sebebiyle, Paktı tekrar güçlendirmek amacıyla Türkiye'nin gösterdiği gayretler başarılı olamamıştır. Sonuçta Balkan Paktı devletleri başlayan savaşta bir blok olarak ortaya çıkamamışlar ve Türkiye hariç diğerleri büyük devletlerin işgali altına düşmüşlerdir. Böylece II. Dünya Savaşı içinde ve sonunda Balkanlar yeniden büyük devletlerin nüfuz mücadelelerine sahne olmuş ve Avrupa'nın "barut fıçısı" olma özelliğini bu dönemde de devam ettirmiştir.